

بررسی ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی دو رقم زیتون زرد و روغنی شهرهای شیراز و کازرون

مسعود همایون¹، منوچهر حامدی²، مریم مصلحی شاد³، حامد صفافر³

- 1- نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری، دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران، پست الکترونیکی: homapourmasoud@gmail.com
- 2- استاد بازنشسته گروه علوم و صنایع غذایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تهران
- 3- دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم دارویی، باشگاه پژوهشگران جوان، تهران، ایران
- 4- دبیر کمیته پژوهشی شورای ملی زیتون ایران

تاریخ دریافت: 92/5/6

تاریخ پذیرش: 92/8/25

چکیده

سابقه و هدف: ترکیب روغن زیتون در ارقام و شرایط مختلف کاشت متفاوت است. با توجه به این که استان فارس مناطق مستعد کشت زیتون به شمار می‌آید؛ این پژوهش با هدف بررسی ویژگی‌های دو رقم اصلی زیتون (زرد و روغنی) شهرهای شیراز و کازرون صورت گرفت.

مواد و روش‌ها: نمونه برداری از دو رقم زیتون زرد و روغنی در دو شهر شیراز و کازرون انجام شد و پس از تعیین ویژگی‌های فیزیکی، میوه‌های زیتون تحت استخراج مکانیکی قرار گرفتند، به این ترتیب که ابتدا میوه‌ها آسیاب شده و سپس طی مرحله مالش دادن قطرات ریز روغن به یکدیگر ملحق شدند. سپس استحصال روغن به وسیله سانتریفوژ انجام شد. آزمایشات فیزیکی میوه شامل اندازه‌گیری طول، عرض، وزن و حجم و آزمایشات شیمیایی بر روی روغن استحصالی مشتمل بر اسیدیت، پراکسید، عدد یدی، عدد صابونی، ترکیبات غیرقابل صابونی به روش AOCS و ترکیب اسیدهای چرب توسط کروماتوگرافی گازی صورت گرفت.

یافته‌ها: تمامی شاخص‌های فیزیکی و شیمیایی مورد ارزیابی به جز میزان اولئیک اسید در رقم روغنی کازرون با استانداردهای ملی و بین المللی روغن زیتون مطابقت داشت. تفاوت معنی‌داری بین اسیدیت، عدد یدی و پراکسید ارقام زرد و روغنی در هر دو منطقه وجود داشت ($P < 0/05$)؛ در حالی که در مورد عدد صابونی و ترکیبات غیرقابل صابونی اختلاف معنی‌دار ملاحظه نشد ($P > 0/05$). اولئیک اسید رقم زرد بالاتر از رقم روغنی و اسیدهای پالمیتی، پالمیتولئیک، لینولئیک و لینولنیک رقم روغنی بیش از رقم زرد بود. رقم زرد شیراز دارای اولئیک اسید بیش از سایر نمونه‌ها بود و در رقم روغنی کازرون پایین‌تر از حداقل استاندارد تعیین گردید.

نتیجه‌گیری: روغن زیتون رقم زرد شیراز دارای بالاترین سطح اولئیک اسید (75%) و پائین‌ترین میزان لینولئیک اسید است و از لحاظ ویژگی‌های کیفی ممتاز می‌باشد. در حالی که رقم روغنی شهر کازرون به سبب اولئیک اسید پایین و لینولئیک اسید بالا از کیفیت پایینی برخوردار است. بنابراین نتایج حاصل نشان داد؛ کیفیت روغن زیتون تابعی از نوع رقم و اقلیم کشت آن می‌باشد.

واژگان کلیدی: روغن زیتون، رقم زرد، رقم روغنی، کازرون، شیراز

• مقدمه

و بیشترین سطح زیر کشت زیتون کشور را تشکیل می‌دهد رقمی دومنظوره بوده که به منظور کنسروسازی و روغن‌کشی برداشت می‌شود. رقم روغنی محلی نیز بومی ایران بوده و از نظر سطح زیر کشت دومین رقم ایرانی است درصد روغن میوه بسیار بالا است. میوه‌های آن بیضی شکل بوده و اولین میوه‌های آن در سال سوم زراعی تشکیل می‌شود (5، 6). یکی از صفات برجسته زیتون قابلیت سازش آن با مناطق مختلف جغرافیایی است. در زیتون کاری نوین جهت انتخاب

زیتون با اقلیم مدیترانه‌ای و شبه‌مدیترانه‌ای سازگار است و ارتفاع از سطح دریا تأثیر قطعی روی ترکیب آن دارد. زیتون بسته به اقلیم متفاوت در ارتفاع 400 تا 2000 متری به خوبی عمل می‌آید (1-4).

بیشتر باغ‌های اقتصادی زیتون ایران از ارقام زرد و روغنی محلی تشکیل شده‌اند و ارقام فیشمی، شنگه و ماری نیز در سطوح بسیار محدودی مشاهده می‌گردد. رقم زرد بومی ایران بوده و رقمی پرمحصول است. درصد روغن آن بالاست

زیتون دست یابیم؛ زیرا از یک سو زیتون به آب بسیار کمی احتیاج دارد و از سوی دیگر درخت زیتون را می‌توان در تپه ماهورها با شیب نسبتاً زیاد نیز کشت نمود و از این لحاظ از فرسایش خاک و ایجاد سیلاب نیز جلوگیری کرد. ضمن این‌که مصرف روغن‌زیتون حاصل علاوه بر کاهش وابستگی به واردات روغن‌های خوراکی، سبب افزایش سلامت عمومی مردم کشور نیز می‌شود.

با توجه به این‌که سطح زیر کشت زیتون استان فارس قابل ملاحظه بوده و بر اساس نظر متخصصین، این استان از استان‌های مستعد کشور در جهت کشت درخت زیتون است، لذا در این پژوهش، زیتون کشت شده در این استان مورد بررسی قرار گرفت. لازم به ذکر است، محققان پیشین در مورد مناطق دیگر نیز بررسی‌هایی انجام داده‌اند. در مطالعات پیشین خواص فیزیکی و شیمیایی روغن بذر چای، رقم گیله زیتون و روغن آفتابگردان مورد مقایسه قرار گرفتند. نتایج حاصل از این مطالعات نشان داد که ماندگاری روغن بذر چای و روغن زیتون مشابه یکدیگر و بیش از روغن آفتابگردان می‌باشد. روغن بذر چای حاوی 56% اولئیک اسید، 22% لینولئیک اسید و 0/3% لینولئیک اسید بود. بنابراین از نظر اولئیک اسید بین روغن آفتابگردان و زیتون قرار می‌گیرد (10). لذا با توجه به مطالب فوق بر آن شدیم تا ویژگی‌های فیزیکی میوه زیتون و شاخصه‌های شیمیایی روغن استحصالی از دو رقم مهم زیتون شامل رقم روغنی محلی و رقم زرد در دو شهر شیراز و کازرون را بررسی نماییم.

• مواد و روش‌ها

نمونه‌برداری: از دو شهر شیراز و کازرون نمونه‌برداری انجام شد. شیراز به‌طور متوسط در ارتفاع 1530 متری سطح دریا قرار دارد. میانگین دمای 50 ساله شهر شیراز $17/6^{\circ}\text{C}$ است. در شهر شیراز نمونه‌برداری از باغ بش انجام گرفت. شهر کازرون به‌طور متوسط در ارتفاع 860 متری از سطح دریا با میانگین دمای سی ساله 23°C است. در شهر کازرون از باغ زیتون نیروگاه این شهر نمونه‌برداری انجام گرفت. به‌طور متوسط از هر رقم در هر منطقه از 30 درخت سالم زیتون در حد 5 کیلوگرم نمونه‌برداری به صورت دستی از میوه‌های بدون آفت انجام شد. درختان از نقاط مختلف باغ انتخاب شدند به گونه‌ای که باغ به چهار قسمت تقسیم شد و از هر بخش نمونه‌برداری به صورت تصادفی از میان درختان انجام شد؛ این درحالی بود که سعی شد از هر درخت نیز نمونه‌برداری از جهات مختلف انجام شود. اصالت ارقام نیز

ارقام مناسب، مجموعه‌ای از صفات نظیر پربار بودن، مقاومت به آفات و شرایط نامساعد طبیعی، میزان روغن زیاد، کیفیت خوب روغن، اندازه و شکل مناسب و نسبت بالای گوشت به هسته حائز اهمیت می‌باشند. در ایران تعدادی از ارقام با شرایط محلی سازگار شده اما از طرفی به‌علت محصور ماندن در یک منطقه خاص (طارم و رودبار) تنوع ژنتیکی چندانی در آن بوجود نیامده است. بیشتر باغ‌های اقتصادی زیتون ایران از ارقام زرد و روغنی محلی تشکیل شده‌اند و ارقام فیشمی، شنگه و ماری نیز در سطوح محدودی مشاهده می‌گردد (5-7).

رقم زرد، بومی ایران می‌باشد و بیشترین سطح زیر کشت زیتون کشور را تشکیل می‌دهد که رقمی پرمحصول و دومنظوره است میوه آن به‌صورت رسیده سبز به منظور کنسروسازی و روغن‌کشی برداشت می‌شود متوسط عملکرد آن 8-10 تن در هکتار می‌باشد. شکل میوه نسبتاً کروی و میانگین وزن آن 3-5 گرم و نسبت گوشت به هسته آن 5/5 به 1 می‌باشد. درصد روغن آن بالا و حدود 25-28 درصد است. رقم روغنی محلی نیز بومی ایران بوده و از نظر سطح زیر کشت دومین رقم ایرانی است درصد روغن میوه بسیار بالا و حدود 28-32 درصد است. عملکرد این رقم حدود 8 تن در هکتار است. میوه‌های آن بیضوی شکل بوده و به‌طور متوسط 3-4 گرم وزن دارد و نسبت گوشت به هسته آن 5 به 1 است (7).

در تجارت بین‌المللی ترکیب اسیدهای چرب مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده قیمت روغن زیتون است؛ مقایسه اسیدهای چرب موجود در روغن‌زیتون با روغن سایر دانه‌های روغنی نشان می‌دهد که مجموع درصد اسیدهای چرب اشباع و غیراشباع روغن‌زیتون تقریباً مشابه سایر دانه‌های روغنی است؛ اما اسیدچرب غیراشباع اولئیک‌اسید (55-83%) بیشترین ترکیب روغن‌زیتون را تشکیل می‌دهد. وجود مقدار زیاد اولئیک‌اسید، سبب ایجاد پایداری اکسیداتیو بالا می‌شود؛ هر چند در این رابطه ترکیبات آنتی‌اکسیدان طبیعی فراوان روغن زیتون نیز اهمیت بسیاری دارند (8، 9).

کشت دانه‌های روغنی به آب و خاک زیادی نیاز دارد. به سبب این‌که کشور ما با کمبود آب و فرسایش خاک مواجه است، لذا به نظر می‌رسد کشت زیتون به عنوان دانه روغنی که کمتر به آب نیاز دارد، راه حل بسیار مناسبی جهت برطرف ساختن این مشکل باشد. در طرح طوبی مقرر شده بود که با شناسایی عرصه‌های مستعد باغبانی به تولید بیشتر

موئین CP-Sil 88 از نوع Varian به طول 60 متر تزریق شدند. فاز متحرک گاز هیدروژن و دمای تزریق 250°C بود و با برنامه دمایی 150°C (5 دقیقه)، افزایش دما با شدت $5^{\circ}\text{C}/\text{min}$ تا دمای 175°C (35 دقیقه) صورت گرفت (15).
تجزیه و تحلیل آماری: آنالیز واریانس یک طرفه و با استفاده از نرم افزار آماری SPSS16 انجام گرفت و در صورت معنی دار بودن داده ها مقایسه میانگین تیمارها با استفاده از دانکن (Duncan) انجام شد.

• یافته ها

ویژگی های فیزیکی میوه زیتون: بر طبق تقسیم بندی شورای بین المللی زیتون IOC (International Olive Council) هر دو رقم زرد روغنی در گروه میوه هایی با وزن متوسط قرار دارند. وزن متوسط رقم زرد همواره بالاتر از رقم روغنی بود. بر اساس تجزیه و تحلیل های آماری بین مناطق ارزیابی شده در مورد وزن اختلاف معنی دار آماری وجود دارد ($P<0/05$) و بین ارقام نیز اختلاف معنی دار وجود دارد ($P<0/01$). بین مناطق ارزیابی شده در مورد طول و عرض نمونه ها تفاوت معنی دار آماری مشاهده نشد ($P>0/05$). اما بین ارقام در این مورد اختلاف معنی دار مشاهده گردید ($P<0/01$).

نسبت طول به عرض رقم روغنی در هر دو شهر بالاتر از رقم زرد بود به طوری که رقم زرد جزء گروه زیتون های بیضوی شکل و رقم روغنی جز گروه زیتون های کشیده طبقه بندی می شوند. حجم صفتی است که به ویژه در ارقام کنسروی بسیار حائز اهمیت است و تعداد میوه در ظرف را معین می سازد. بین مناطق و ارقام ارزیابی شده در مورد حجم میوه ها اختلاف معنی دار آماری مشاهده نشد ($P>0/05$) (جدول 1).

از لحاظ ویژگی های فیزیکی (وزن، حجم و ابعاد) همواره رقم زرد بالاتر از رقم روغنی بود در مورد وزن، هر دو رقم جزء زیتون های متوسط یعنی میوه هایی با میانگین وزن بین 2-4 گرم قرار دارند در مورد حجم چون رقم زرد یک رقم دومنظوره (روغنی، کنسروی) می باشد، حجم بالاتری از رقم روغنی دارد. وزن هسته رقم زرد بیش از رقم روغنی بود. درصد استحصال روغن بر حسب وزن خشک نمونه ها ارقام زرد شیراز و کازرون هردو $34/6\%$ و ارقام روغنی شیراز و کازرون به ترتیب $42/1\%$ و $40/1\%$ تعیین گردید.

به وسیله کارشناسان مجرب اداره کشاورزی استان مورد تأیید قرار گرفت. سپس نمونه ها در سبدهای پلاستیکی استاندارد در اسرع وقت به آزمایشگاه جهت روغن کشی ارسال گردید.
تعیین ویژگی های فیزیکی میوه زیتون: طول، عرض و وزن 330 عدد میوه در هر رقم تعیین شد. میوه ها در استوانه مدرج حاوی حجم معینی آب ریخته شد و تغییر حجم را بر تعداد میوه ها تکرار تقسیم گردید و حجم میوه تعیین شد (11).

وزن هسته: 11 تکرار 30 تایی گوشت میوه ها به وسیله سایش با ماسه ریز از هسته شان جدا شد؛ سپس هسته ها شسته و پس از خشک شدن رطوبت سطحی، وزن گردید (11).

استحصال روغن: میوه ها توسط آسیاب کاملاً له شده در مرحله بعد حدود $20-25^{\circ}\text{C}$ درصد آب 28°C به آن اضافه گردید و برای مدت نیم ساعت در همزن قرار گرفت انجام این عمل که موسوم به مرحله مالش دادن (Malaxation) می باشد جهت الحاق قطرات ریز روغن و افزایش راندمان روغن کشی ضروری است. در مرحله بعد استحصال روغن به وسیله سانتریفوژ انجام شد (12). درصد روغن نمونه ها توسط روش رزونانس مغناطیسی هسته (NMR Nuclear magnetic Resonance) با طول موج 20 مگاهرتز ساخته شرکت Bruker اندازه گیری شد. درصد روغن اندازه گیری شده بر حسب وزن خشک نمونه ها تعیین شد.

تعیین ویژگی های شیمیایی روغن زیتون: عدد صابونی بر مبنای روش AOCS شماره 3-25 Cd اندازه گیری شد. تعیین عدد یدی و عدد پراکسید به ترتیب بر مبنای AOCS شماره 8-53 Cd و 1c-85 Cd تعیین گردید؛ اسیدیته به روش AOCS شماره 3d-63 Cd انجام پذیرفت. اندازه گیری درصد ترکیبات غیرقابل صابونی شدن بر اساس استاندارد AOAC شماره 933/08 صورت گرفت (13، 14).

تعیین ترکیب اسیدهای چرب روغن زیتون: نمونه ها جهت تزریق به دستگاه کروماتوگرافی گازی در ابتدا با روش پتاس الکی متیله شدند. پس از استری شدن اسیدهای چرب، مخلوط سانتریفوژ می شود و 1 میکرولیتر از فاز بالایی نمونه به دستگاه کروماتوگرافی گازی تزریق می گردد (15، 16).

نمونه ها به دستگاه کروماتوگرافی گازی Yougl in 6000 با دکتور یونیزاسیون شعله ای و ستون

جدول 1. ویژگی‌های فیزیکی میوه‌های زیتون

رقم - شهر	زرد شیراز	روغنی شیراز	زرد کازرون	روغنی کازرون
صفه				
طول (cm)	$21/77 \pm 0/21^c$	$23/64 \pm 0/28^a$	$22/18 \pm 0/36^{bc}$	$23/07 \pm 0/41^{ab}$
عرض (cm)	$15/81 \pm 0/19^a$	$15/19 \pm 0/20^a$	$15/45 \pm 0/25^a$	$14/37 \pm 0/44^b$
حجم (cm ²)	$3/14 \pm 0/03^a$	$3/22 \pm 0/05^a$	$3/20 \pm 0/16^a$	$3/19 \pm 0/03^a$
وزن (g)	$3/33 \pm 0/05^a$	$3/24 \pm 0/04^a$	$3/30 \pm 0/03^a$	$2/99 \pm 0/03^b$
وزن هسته (g)	$0/51 \pm 0/008^b$	$0/50 \pm 0/007^b$	$0/56 \pm 0/007^a$	$0/46 \pm 0/008^c$
نسبت طول به عرض	$1/38 \pm 0/02^b$	$1/56 \pm 0/02^a$	$1/44 \pm 0/02^b$	$1/62 \pm 0/03^a$

میانگین‌های دارای حروف غیر مشابه در هر ردیف، اختلاف معنی‌داری در سطح 0/05 دارند.

ویژگی‌های شیمیایی روغن زیتون: ویژگی‌های شیمیایی نمونه‌های مورد ارزیابی دو رقم زیتون شهرهای شیراز و کازرون شامل اسیدیت، پراکسید، عدد یدی، صابونی، ترکیبات غیرقابل صابونی بررسی شد (جدول 2). ترکیب اسیدهای چرب روغن زیتون ارقام زرد و روغنی شهرهای شیراز و کازرون نیز تعیین شد (جدول 3). نتایج حاصل از مقایسه میزان اسیدهای چرب اشباع و غیراشباع ارقام روغن‌های زیتون در شکل 1 ارائه شده است.

اسیدیت آزاد: اسیدیت آزاد روغن زیتون بکر (Virgin olive oil) بر حسب درصد اولئیک‌اسید نباید بیشتر از 2 گرم درصد باشد (19، 18). مقادیر اسیدیت (روغنی کازرون: $1/44 \pm 0/005$ ، روغنی شیراز: $1/38 \pm 0/006$ ، زرد کازرون: $0/65 \pm 0/003$ ، زرد شیراز: $0/45 \pm 0/003$) روغن‌های آنالیز شده کمتر از این حد بودند. بین اسیدیت ارقام و مناطق ارزیابی شده اختلاف معنی‌داری مشاهده شد ($P < 0/05$).

عدد پراکسید: حد بیشینه عدد پراکسید روغن زیتون بکر طبق استاندارد ملی و شورای بین‌المللی زیتون 20 میلی‌اکی‌والان در کیلوگرم می‌باشد (19، 18). بین ارقام و مناطق ارزیابی شده در مورد عدد پراکسید (زرد شیراز: $19/73 \pm 0/13$ ، روغنی شیراز: $21/60 \pm 0/23$ ، زرد کازرون: $19/85 \pm 0/09$ ، روغنی کازرون: $29/45 \pm 0/03$) اختلاف معنی‌دار مشاهده شد ($P < 0/05$). تنها در این میان بین رقم زرد شیراز و زرد کازرون اختلاف معنی‌داری مشاهده نشد. عدد پراکسید رقم روغنی محلی در هر دو منطقه بالاتر از رقم زرد بود که این امر با توجه به بالا بودن عدد یدی رقم روغنی محلی از رقم زرد قابل توجیه است.

عدد صابونی: عدد صابونی نمایانگر وزن مولکولی نسبی گلیسریدهای روغن است. عدد صابونی نمونه‌ها همگی در محدوده استاندارد روغن زیتون بکر بود. این محدوده طبق استاندارد کدکس بین 184 تا 196 می‌باشد (20). بین ارقام (زرد شیراز: $191/31 \pm 2/21$ ، روغنی شیراز: $194/59 \pm 2/15$ ، زرد کازرون: $196/47 \pm 4/09$ ، روغنی کازرون: $188/94 \pm 0/47$) مورد ارزیابی اختلاف آماری معنی‌دار مشاهده نشد ($P > 0/05$).

عدد یدی: عدد یدی نمایانگر میزان غیراشباعی روغن است. طبق استاندارد کدکس عدد یدی روغن زیتون بین 75 تا 94 می‌باشد (20). تمام نمونه‌ها (زرد شیراز: $80/98 \pm 0/17$ ، روغنی شیراز: $86/24 \pm 3/69$ ، زرد کازرون: $85/99 \pm 0/56$ ، روغنی کازرون: $93/58 \pm 0/19$) عدد یدی استاندارد داشتند. عدد یدی رقم روغنی محلی در هر دو شهر بالاتر از رقم زرد بود. عدد یدی رقم روغنی کازرون بسیار بالاتر از بقیه نمونه‌ها بود که دلیل آن پایین بودن بیش از حد اولئیک‌اسید و بالاتر بودن لینولئیک‌اسید آن بود ($P < 0/05$).

میزان ترکیبات غیرقابل صابونی شدن: میزان ترکیبات غیرقابل صابونی در تمام نمونه‌ها (زرد شیراز: $1/41 \pm 0/005$ ، روغنی شیراز: $1/39 \pm 0/005$ ، زرد کازرون: $1/32 \pm 0/02$ ، روغنی کازرون: $1/33 \pm 0/01$) در حد استاندارد بود. البته میزان این ترکیبات در هر دو نمونه شهر کازرون پایین‌تر از نمونه‌های شهر شیراز بود. بر اساس آنالیزهای آماری بین مناطق اختلاف آماری معنی‌دار مشاهده شد ($P < 0/05$). ولی بین وارته‌ها اختلاف آماری معنی‌دار وجود نداشت ($P > 0/05$).

جدول 2. ویژگی‌های شیمیایی روغن‌زیتون ارقام مورد ارزیابی

ویژگی شیمیایی	رقم - شهر	زرد شیراز	روغنی شیراز	زرد کازرون	روغنی کازرون
اسیدیته (برحسب درصد اولئیک اسید)		0/45 ± 0/003 ^a	1/38 ± 0/006 ^c	0/65 ± 0/003 ^b	1/44 ± 0/005 ^d
عدد پراکسید (میلی‌اکی‌والان گرم اکسیژن بر کیلوگرم روغن)		19/73 ± 0/13 ^a	21/60 ± 0/23 ^b	19/85 ± 0/09 ^a	29/45 ± 0/03 ^c
عدد صابونی (mg KOH)		191/31 ± 2/21 ^a	194/59 ± 2/15 ^a	196/47 ± 4/60 ^a	188/94 ± 0/47 ^a
عدد یدی		80/98 ± 0/17 ^a	86/24 ± 3/69 ^a	85/99 ± 0/56 ^a	93/58 ± 0/19 ^b
مواد غیر قابل صابونی (%)		1/41 ± 0/005 ^b	1/39 ± 0/005 ^b	1/32 ± 0/02 ^a	1/33 ± 0/01 ^a

میانگین‌های دارای حروف غیر مشابه در هر ردیف، اختلاف معنی‌داری در سطح 0/05 دارند.

ترکیب اسیدهای چرب: پالمیتیک اسید در اغلب دانه‌های روغنی وجود دارد. طبق استاندارد ملی ایران و شورای بین المللی زیتون میزان آن در روغن زیتون بین 7/5 تا 20 درصد است. تمامی نمونه‌های مورد مطالعه از نظر میزان پالمیتیک اسید در این محدوده قرار داشتند (16، 17). بر اساس آنالیزهای آماری میزان پالمیتیک اسید بین ارقام اختلاف معنی‌داری نشان داد ($P < 0/05$). به علاوه، میزان پالمیتیک اسید رقم زرد در شهر کازرون بیشتر از شیراز بود ($P < 0/05$). در حالی که در مورد رقم روغنی چنین اختلافی مشاهده نشد ($P > 0/05$).

بر طبق استاندارد ملی و شورای بین المللی زیتون میزان پالمیتولئیک اسید در ارقام مختلف زیتون بین 0/3 تا 3/5 درصد گزارش شده است (18، 19). میزان این اسید چرب در رقم روغنی محلی هر دو منطقه بالاتر از رقم زرد بود ($P < 0/01$).

استئاریک اسید در چربی ذخیره‌ای حیوانی در بالاترین حد خود می‌باشد. میزان این اسید چرب در ارقام مختلف

زیتون طبق استاندارد ملی و شورای بین المللی زیتون بین 0/5 تا 5 درصد گزارش شده است (18، 19).

این موضوع در مورد رقم زرد وجود داشت به این معنی که در شهر کازرون که ارتفاع کمتر و دمای بیشتری دارد میزان استئاریک اسید بالاتر از رقم زرد شهر شیراز بود ($P < 0/01$) اما در مورد رقم روغنی این موضوع مشاهده نشد ($P > 0/05$). میزان استئاریک اسید رقم زرد شیراز کمتر از سایر نمونه‌ها بود ($P < 0/01$).

میزان اولئیک اسید رقم روغنی کازرون بود که با مقدار متوسط 46/99 درصد بسیار پایین‌تر از حداقل استاندارد اعلام شده برای این اسید چرب (53 درصد) می‌باشد؛ بین نمونه مذکور و سایر نمونه‌ها اختلاف معنی‌داری ($P < 0/01$) مشاهده شد. به نظر می‌رسد در این رابطه موقعیت خاص جغرافیایی این منطقه باید بر روی این رقم تأثیر گذاشته باشد. به علاوه بررسی حاضر نشان داد میزان اولئیک اسید رقم زرد شیراز بیش از سایر نمونه‌هاست ($P < 0/01$).

جدول 3. ترکیب اسیدهای چرب روغن زیتون ارقام مختلف

اسید چرب	رقم - شهر	زرد شیراز	روغنی شیراز	زرد کازرون	روغنی کازرون
پالمیتیک		11/27 ± 1/18 ^b	16/55 ± 1/46 ^a	14/5 ± 0/58 ^a	17/74 ± 0/19 ^a
پالمیتولئیک		0/78 ± 0/14 ^b	1/78 ± 0/17 ^a	0/91 ± 0/13 ^b	1/82 ± 0/02 ^a
استئاریک		2/68 ± 0/03 ^b	3/24 ± 0/10 ^a	3/18 ± 0/03 ^a	3/00 ± 0/13 ^a
اولئیک		75/20 ± 2/18 ^a	61/92 ± 2/39 ^b	65/81 ± 2/10 ^b	46/99 ± 0/50 ^c
لینولئیک		8/19 ± 1/04 ^c	14/59 ± 0/79 ^b	15/34 ± 0/60 ^b	28/47 ± 0/06 ^a
لینولنیک		0/45 ± 0/03 ^b	0/60 ± 0/10 ^{ab}	0/63 ± 0/07 ^{ab}	0/86 ± 0/17 ^a
آراشیدیک		0/32 ± 0/03 ^a	0/30 ± 0/06 ^a	0/29 ± 0/06 ^a	0/30 ± 0/14 ^a
بهنیک		0/09 ± 0/01 ^a	0/21 ± 0/09 ^a	0/19 ± 0/11 ^a	0/17 ± 0/01 ^a

میانگین‌های دارای حروف غیر مشابه در هر ردیف، اختلاف معنی‌داری در سطح 0/05 دارند.

میزان آراشیدیک اسید طبق استاندارد کدکس کمتر از 0/6 درصد می‌باشد (18، 19). همه نمونه‌های مورد بررسی از این لحاظ در حد استاندارد قرار داشتند. بین میزان این اسیدچرب در ارقام مختلف اختلاف معنی‌داری مشاهده نشد ($P>0/05$).

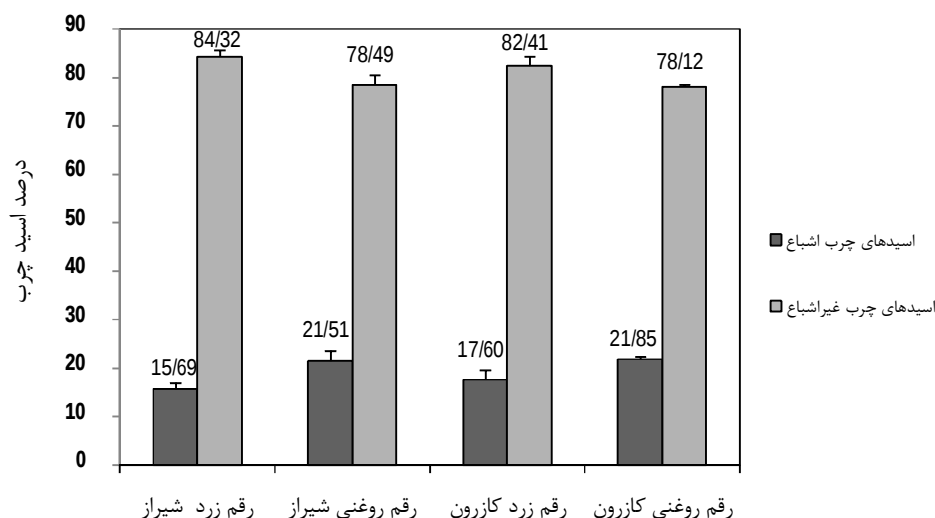
مقدار بهنیک‌اسید طبق استاندارد کدکس باید کمتر از 0/2 درصد باشد (16، 17). نمونه‌ها از این لحاظ در حد استاندارد بودند بین مقدار این اسید چرب در ارقام مختلف اختلاف معنی‌داری ملاحظه نشد ($P>0/05$).

تعیین درصد اسیدهای چرب اشباع و غیراشباع ارقام مختلف زیتون بیانگر وجود اختلاف معنی‌داری بین رقم روغنی کازرون و رقم زرد شیراز بود ($P<0/01$).

نتایج حاصل نشان داد، در رقم روغنی شیراز ($78/49 \pm 2/10$) و رقم روغنی کازرون ($78/12 \pm 0/26$) غیراشباعی نسبت به رقم زرد شیراز ($84/32 \pm 1/26$) و رقم زرد کازرون ($82/41 \pm 1/80$) کمتر است زیرا در هر دو منطقه در ارقام روغنی، پالمیتیک اسید بالاتر و اولئیک اسید پایین‌تر می‌باشد.

بر اساس استاندارد ملی ایران مقدار لینولئیک اسید در روغن زیتون بین 3/5 تا 21 درصد می‌باشد (18-20). مطالعات پیشین نشان داده بین میزان لینولئیک‌اسید با دمای محیط رابطه مستقیم وجود دارد همچنین بین میزان این اسیدچرب با میزان اولئیک اسید رابطه عکس مشاهده می‌شود (21). این موضوع در مطالعه حاضر نیز مشاهده شد. به این معنا که از یک سو میزان لینولئیک‌اسید رقم روغنی بیش از رقم زرد می‌باشد و از سوی دیگر میزان لینولئیک-اسید هر دو رقم در شهر کازرون (با دمای بالاتر) بیشتر از شهر شیراز بود ($P<0/01$). میزان لینولئیک اسید رقم روغنی کازرون ($28/47 \pm 0/06$ %) بالاتر از حد بیشینه استاندارد بود (18، 19).

مقدار لینولئیک اسید در روغن زیتون طبق استاندارد ملی ایران باید کمتر از 1% باشد (18، 19). مشخص شد که میزان این اسیدچرب در همه ارقام در حد مجاز استاندارد قرار دارد و بین افزایش دما و افزایش مقدار لینولئیک اسید ارتباط معنی‌داری وجود ندارد ($P>0/05$).

شکل 1. مقایسه اسیدهای چرب اشباع و غیراشباع ارقام زرد و روغنی شیراز و کازرون

• بحث

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان داد که در هر دو منطقه شیراز و کازرون میزان اسیدیته آزاد و پراکسید در رقم روغنی محلی بالاتر از رقم زرد بود. نوع رقم زیتون، شرایط محل کاشت و شرایط نگهداری زیتون پس از برداشت از عوامل مؤثر بر اسیدیته و پراکسید آن هستند. فعالیت لیپولیتیکی رقم روغنی محلی بالاتر از رقم زرد است که این موضوع توجیه کننده بالا بودن اسیدیته آن است (21). در نتیجه باعث می شود میزان اسید چرب آزاد نیز در این رقم بالاتر از رقم زرد باشد از آنجا که اسیدهای چرب آزاد با سرعت بیشتری نسبت به تری گلیسریدها دچار اکسیداسیون می شوند این امر می تواند دلیل بالا بودن عدد پراکسید این روغن باشد. در مجموع بین ارقام ارزیابی شده در مورد عدد یدی، عدد پراکسید و اسیدیته تفاوت معنی دار وجود داشت. ولی در مورد عدد صابونی و میزان ترکیبات غیرقابل صابونی بین واریته ها، تفاوت معنی دار آماری ملاحظه نشد. مواد غیرقابل صابونی ترکیباتی هستند که با وجود مقدار کم، بر روی خواص حسی روغن زیتون بسیار مؤثر هستند. اسکوالن فراوان ترین ترکیب غیرقابل صابونی در روغنی زیتون است. مواد غیرقابل صابونی در روغن زیتون تفاله محتوی ترکیبات الکلی بیشتری از روغن زیتون بکر می باشد همچنین اندیس یدی آن ها به همین دلیل پایین تر از روغن زیتون بکر است و نقطه ذوب آن ها بالاتر خواهد بود. میزان مواد غیرقابل صابونی در روغن زیتون بکر طبق استاندارد کدکس نباید بیش از 1/5% باشد (19، 18).

نتایج حاصل از مطالعه اسیدهای چرب زیتون دو شهر شیراز و کازرون با دو ارتفاع مختلف نشان داد، میزان پالمیتیک، استئاریک و لینولئیک اسید رابطه مستقیمی با دما و رابطه عکس با ارتفاع جغرافیایی دارد. به طوری که میزان این اسیدهای چرب در هر دو رقم شهر کازرون که منطقه ای پست تر و گرم تر نسبت به شیراز است، بالاتر بود. از سوی دیگر میزان اولئیک اسید با دما نسبت عکس دارد. یعنی میزان اولئیک اسید ارقام شهر شیراز بالاتر بود. در روغن زیتون هر چه نسبت اولئیک اسید به لینولئیک اسید بالاتر باشد بیانگر کیفیت بالاتر آن می باشد. در نمونه های آنالیز شده در هر دو شهر نسبت اولئیک اسید به لینولئیک اسید در مورد رقم زرد بالاتر از رقم روغنی محلی است. بنابراین به طور کلی روغن زیتون رقم زرد ارزش کیفی بالاتری از رقم روغنی محلی دارد. نکته بسیار مهم پایین بودن بیش

از حد میزان اولئیک اسید در روغن زیتون رقم روغنی محلی در شهر کازرون بود. با توجه به استاندارد کدکس حداقل میزان اولئیک اسید روغن زیتون 55% می باشد. در حالی که میزان این اسید چرب در رقم روغنی محلی شهر کازرون حدود 47% بود که بسیار پایین تر از استانداردهای قابل قبول روغن زیتون است (19-22). اولئیک اسید بیشترین و مهم ترین جزء تشکیل دهنده روغن زیتون می باشد و طبق استاندارد کدکس در ارقام مختلف زیتون بین 53 تا 84 درصد است (19، 18). بالا بودن میزان اولئیک اسید به عنوان یک اسید چرب تک غیراشباعی برای زیتون یک مزیت مهم به شمار می رود زیرا سبب افزایش پایداری اکسیداتیو روغن زیتون می گردد و همچنین ثابت شده بین مصرف بالای روغن های تک غیراشباعی و کاهش کلسترول خون رابطه مستقیم وجود دارد (22).

محققان پیشین گزارش کرده اند که بین دمای پایین و میزان اولئیک اسید رابطه مستقیمی وجود دارد (23). این موضوع در مطالعه حاضر نیز کاملاً مشهود است. از یک سو میزان اولئیک اسید رقم زرد بیشتر از رقم روغنی محلی بود و از سوی دیگر اولئیک اسید هر دو رقم در شهر شیراز که دمای پایین تری دارد بالاتر از ارقام شهر کازرون بود.

محققان گزارش کرده اند که دمای بیشتر موجب افزایش میزان پالمیتیک اسید می شود که این موضوع در این مطالعه نیز مشاهده شد و میزان پالمیتیک اسید رقم زرد در شهر کازرون بیشتر از شیراز بود. در مورد رقم کرونائیکی گزارش کرده اند که میزان پالمیتیک اسید در منطقه ای با ارتفاع 100 متر از سطح دریا بیشتر از منطقه ای با ارتفاع 400 متر از سطح دریا است؛ این موضوع در مطالعه حاضر نیز مشاهده گردید. به طوری که در منطقه کازرون (با ارتفاع کمتر) میزان این اسید چرب در مورد رقم زرد بالاتر بود (24).

محققان گزارش کرده اند که در ارتفاع 100 متر میزان استئاریک اسید در روغن میوه کرونائیکی بیشتر از ارتفاع 400 متر بوده است و میزان استئاریک اسید نیز با افزایش دما افزایش می یابد (25).

از طرف دیگر بیشینه لینولئیک اسید در روغن زیتون طبق استاندارد باید حدود 21% باشد که میزان آن در رقم روغنی شهر کازرون حدود 28% بود که بسیار بالاتر از حد مجاز روغن زیتون است. به طوری که با این شرایط روغن زیتون این رقم در شهر کازرون مزایای روغن زیتون را دارا نخواهد بود.

باغات زیتون کشت شده، بازدهی مناسبی ندارند. بدیهی است که نمی‌توان با ماده اولیه بی‌کیفیت به محصول خوب و با کیفیت بالا دست یافت (26). بنابراین لزوم تأسیس مرکزی که سالانه تحقیقاتی بر روی ارقام مختلف زیتون به‌منظور پی بردن به اثرات اقلیمی بر روی شرایط کمی و کیفی زیتون در روغن آن انجام دهد، احساس می‌شود. انجام آزمون‌های تشخیصی بر روی ترکیب و مقدار روغن ارقام مختلف قبل از اقدام به کشت یک رقم در یک منطقه نیز ضرورت دارد.

سپاسگزاری

نویسندگان از همکاری پژوهشکده غذایی و کشاورزی، پژوهشگاه استاندارد و حمایت مالی ایشان جهت انجام این پژوهش کمال تشکر و قدردانی را می‌نمایند.

• References

1. Paz Aguilera M, Beltran G, Ortega D, Fern A, Jimenez A, Uceda M. Characterisation of virgin olive oil of Italian olive cultivars: 'Frantoio' and 'Leccino', grown in Andalusia. *Food Chem.* 2005; 89, 387-91.
2. Radha T, Mathew L. *Fruit crops.* New India Publishing. 2007; pp. 256-257.
3. Ricardo A, Sibbett GS. Thermal Adapability of the Olive (*Olea europaea* L.) to the Arid Chaco of Argentina. *Agriculture, Ecosystem and Environment*, 2001; 84, 277-85.
4. Kailis S, Harris D. *Producing Table Olives.* Landlinks. Press 2007; pp. 82-84.
5. Anonymous. *Agricultural landscape of Roudbar city, olive town, farm management, city Roudbar.* 1996. p. 67-70 [in Persian].
6. Mirmansouri A. *Olive. Agricultural education.* Karaj. Press; 1997. p. 108 [in Persian].
7. Sadeghi, H. *Olive production and management.* Agricultural education. Press; 2003. p. 121-122 [in Persian].
8. Kalua CM, Allen MS, Bedgood DR, Bishop AG, Prenzler PD, Robards K. Olive oil volatile compounds, flavour development and quality: A critical review. *Food Chem.* 2007; 100: 273-86.
9. Vlahov G. Application of NMR to the study of olive oils. *Progress in Nuclear Magnetic Resonance Spectroscopy.* 1999; 35: 341-57.
10. Sahari MA, Ataii D, Hamed M. Characteristics of tea seed oil in comparison with sunflower and olive oils and its effect as a natural antioxidant. *J. Am. Oil Chem. Soc.* 2004; 81(6): 588-83.

اما از طرف دیگر روغن زیتون رقم زرد شیراز به‌طور میانگین دارای بیش از 75% اولئیک اسید بود که رقم بسیار ایده‌آلی می‌باشد (18, 19).

بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش، بالا بودن میزان اولئیک‌اسید و پایین بودن لینولئیک اسید از پارامترهای مهم کیفی روغن زیتون به شمار می‌رود. برای مبنای روغن زیتون رقم زرد شیراز از نظر ترکیب اسیدچرب از بالاترین کیفیت و رقم روغنی کازرون با اولئیک اسید پایین و لینولئیک اسید بالا از پایین‌ترین کیفیت اسیدهای چرب برخوردار است. با توجه به نتایج این پژوهش پیشنهاد می‌شود که از کشت رقم روغنی در منطقه کازرون خودداری گردد. دولت از سال 78 با تصویب طرح طوبی به کاشت زیتون در مناطق مختلف پرداخت. ولی متأسفانه به دلیل عدم توجه به مسائل علمی

11. Arslan D. Physico-chemical characteristics of olive fruits of Turkish varieties from the province of Hatay. *Grasas Aceites.* 2012; 63 (2),158-66.
12. Niaounakis M, halvadakis C.P. *Olive Processing Waste Management: Literature Review and Patent Survey* Pergamon Press Oxford, UK. 2006; p. 95-100.
13. Association of Official Analytical Chemists. *Official methods of analysis of the AOAC,* Arlington, AOAC, USA; 2003.
14. American Oil Chemists Society. *Official methods of analysis, oven storage test for accelerated aging of olis,* AOCS press champion IL; 2006.
15. ISO 5508. *International Organization for Standardization: Animal and vegetable fats and oils. Analysis by gas chromatography of methyl esters of fatty acids;* 1990.
16. ISO 5509. *International Organization for Standardization: Animal and vegetable fats and oils. Preparation of methyl esters of fatty acids;* 1990.
17. Barranco D, Cimato A, Fiorino P, Rallo L, Touzani A, Castañeda C, Serafin F, Trujillo I. *World catalogue of olive varieties.* International Olive Oil Council. Madrid, Spain, 360; 2000.
18. Institute of Standards and Industrial Research of Iran. *Olive oil- Specifications and test methods.* ISIRI no. 1446 3rd. revision, Karaj: ISIRI; 2011 [in Persian].
19. International Olive Oil Council Trade standard applying olive oil and olive pomace oils. *COI/T.15/NC n 3,* 2012.

20. Codex Standard for Olive Oils and Olive Pomace Oils. Codex Standard, 2003; 33–1981.
21. Yildirim, G. Effect of storage time on olive oil quality [Thesis]. Turkey: İZMİR University. Faculty of Engineering and Sciences, 2009.
22. Psaltopoulou T, Naska A, Orfanos P, Trichopoulos D, Mountokalakis T, Trichopoulou A. Olive oil, the Mediterranean diet, and arterial blood pressure: the Greek European Prospective Investigation into Cancer and Nutrition (EPIC) study. *Am. J. Clin. Nutr* 2004; 80, 1012–18.
23. Tous J, Romero A. Cultivar and location effects on the olive oil quality in Catalonia (Spain). *Acta. Hort.* 1994; 356, 323-27.
24. Osman M, Metzidakis I, Gerasopoulos D. Qualitative changes in olive oil of fruit collected from trees grown at two altitudes. *Sostanze Gr.* 1994; 71, 187-194.
25. Allalout A, Krichène D, Methenni K, Taamalli A, Oueslati I, Daoud D, Mokhtar Z. Characterization of virgin olive oil from Super Intensive Spanish and Greek varieties grown in northern Tunisia. *Sci. Horticu.* 2009; 120, 77–83.
26. Boland Nazar SZ, Ghavami M, Servili M, Hooshmand D, Safafar H. Changes of oil content and total polyphenol in three varieties of olives during the course of maturation. *JFST* 2013; 39(10), 1-9. [in Persian].

Physical and chemical properties of olive oil extracted from olive cultivars grown in Shiraz and Kazeroon

Homapour M^{*1}, Hamedei M², Moslehishad M³, Safafar H⁴

1- **Corresponding author: Ph.D Student in Food Science and Technology Faculty of Agriculture, Natural Resources, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: homapourmasoud@gmail.com*

2- *Prof, Dept. of Food Science and Engineering, College of Agriculture and Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran*

3- *Young Researchers Club, Pharmaceutical Sciences Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran*

4- *Research Committee of National Iranian Olive Council*

Received 28 Jul, 2013

Accepted 16 Nov, 2013

Background and objective: The composition of olive oil is significantly affected by the cultivar and climatic conditions. The present study determined the chemical characteristics of olive oil extracted from two major Iranian varieties of olive (yellow and local oil-grade) in Shiraz and Kazeroon, two major olive-producing areas in Fars province.

Materials and methods: The composition of olive oil is significantly affected by the cultivar and climatic conditions. The present study determined the chemical characteristics of olive oil extracted from two major Iranian varieties of olive (yellow and local oil-grade) in Shiraz and Kazeroon, two major olive-producing areas in Fars province.

Results: The results showed that the physical and chemical properties of both cultivars are in accordance with national and international standards. There was a significant difference in acidity, iodine content and peroxide content between cultivars ($P < 0.05$) in both regions, but the differences between saponification and nonsaponifiable matter were not statistically significant ($P \geq 0.05$). The oleic acid content of the yellow cultivar was higher than the local oil-grade, and the palmitic, palmitoleic, linoleic, and linolenic acid content in the local oil-grade was higher. There was a positive correlation between oleic acid content and temperature. The oleic acid content of the local oil-grade cultivar in Kazeroon was lower than codex standards and the yellow cultivar of Shiraz had the highest oleic acid content.

Conclusion: The superior quality of the yellow cultivar of Shiraz, which had the highest oleic acid content (75%) and lowest linoleic acid content recommends it as the best variety. The inferior quality of the local oil-grade olive is demonstrated by its low oleic acid content and high linoleic acid content. These results indicate that the quality of the olive oil depends both on the olive cultivar and geographical region.

Keywords: Olive oil, Yellow cultivar, Oil-grade cultivar, Shiraz, Kazeroon